

BUXGALTERIYA ISHLARINI TASHKIL QILISH BO'YICHA ILG'OR XORIJIY TAJRIBALAR

Raximjonova Nazokat Voxid qizi
Bank-moliya akademiyasi magistranti

Xalqaro amaliyotda bank buxgalteriya hisobini tashkil etishning turli modellari ishlab chiqilgan bo'lib, ularning har biri o'zining o'ziga xos jihatlari va samaradorlik mexanizmlariga ega. Keling, ushbu modellarni chuqurroq tahlil qilaylik:

1. AQSh tajribasi (GAAP asosida bank hisobi)

Amerika Qo'shma Shtatlarida bank buxgalteriya hisobi Umumiy qabul qilingan buxgalteriya tamoyillari (GAAP) asosida tashkil etilgan bo'lib, uning asosiy xususiyatlari quyidagilardan iborat:

- Federal rezerv tizimining bank hisoboti talablari juda qat'iy tartibga solinadi. Har bir bank har chorakda Federal rezerv bankiga 10 dan ortiq turdagi standart hisobotlarni taqdim etishi shart. Bu hisobotlar orasida Call Report (FFIEC 031 va 041 shakllari) asosiy hisobot hisoblanadi, unda bankning balansi, daromadlar va xarajatlar to'g'risidagi ma'lumotlar, kapital nisbati va aktivlarning sifat tahlili kabi 500 dan ortiq ko'rsatkichlar aks ettiriladi;

- Bank auditining qat'iy tartibi 2002-yilda qabul qilingan Sarbanes-Oxley (SOX) qonuni bilan belgilanadi. Unga ko'ra, yirik banklar har yili ichki nazorat tizimlarini mustaqil auditdan o'tkazishlari shart. Audit jarayonida xatoliklar aniqlansa, bank rahbariyati jiddiy moliyaviy sanksiyalar va hatto jinoyat javobgarligiga tortilishi mumkin;

- Riskni baholash metodlari: AQSh banklari kredit riskini baholashda CreditMetrics va KMV kabi ilg'or metodlardan foydalanadi. Bu modellar asosida har bir kredit portfelining ehtimoliy yo'qotishlari aniqlanadi va tegishli zaxiralar ajratiladi.

2. Yevropa Ittifoqi tajribasi (IFRS asosida bank hisobi)

Yevropa Ittifoqida banklar faoliyati IFRS standartlari asosida tashkil etilgan bo'lib, uning asosiy jihatlari:

- IFRS standartlarini qo'llashning majburiy tartibi 2005-yildan boshlab barcha YI davlatlarida joriy etilgan. Banklar moliyaviy hisobotlarni tayyorlashda quyidagi asosiy standartlarni qo'llashlari shart:

- 1) IFRS 9 "Moliyaviy instrumentlar" (kredit riskini baholash va zaxiralarni ajratish);
- 2) IFRS 15 "Mijozlar bilan shartnomalardan tushgan daromadlar" (bank xizmatlari bo'yicha daromadlarni tan olish);
- 3) IFRS 16 "Ijara" (lizing operatsiyalarini hisobga olish).

- Yevropa Markaziy banki (ECB) tomonidan bank hisobotlarini tahlil qilish. ECB banklarning moliyaviy barqarorligini baholash uchun har oyda 1000 dan ortiq ko'rsatkichlarni tahlil qiladi. Bunda stress-testlar natijalari, kapital nisbati va likvidlik ko'rsatkichlari alohida ahamiyatga ega;

- Banklarning moliyaviy shaffofligi: YI banklari o'zlarining moliyaviy hisobotlarini ommaviy ravishda e'lon qilishlari shart. Masalan, Deutsche Bank yillik hisobotida 300 dan ortiq sahifada batafsil ma'lumotlar taqdim etadi, shu jumladan risklarni boshqarish strategiyasi, to'lov qobiliyati va boshqaruv organlarining ishi haqida ma'lumotlar keltiriladi.

3. Shveytsariya modeli (Bank sirini himoya qilish tamoyili)

Shveytsariya bank tizimi o'zining qat'iy ichki tartib-intizomi va bank sirini saqlash tamoyili bilan ajralib turadi:

- Bank sirini saqlash tamoyili qonuniy talab sifatida belgilanadi. Buxgalteriya xodimlari mijozlar operatsiyalari haqida uchinchi shaxslarga ma'lumot berishlari taqiqlanadi. Bu talab 1934-yilda qabul qilingan "Banklar va bank ishi to'g'risida"gi federal qonun bilan tartibga solinadi;

- Ichki nazoratning yuqori darajasi: Shveytsariya banklarida har bir operatsiya kamida uch bosqichda nazorat qilinadi:

1. Operatsiyani amalga oshiruvchi xodim;
2. Bo'lim boshlig'i;
3. Ichki audit xizmati.

- Xalqaro bank operatsiyalarini hisobga olish: Shveytsariya banklari ko'p millatli korporatsiyalar va shaxslar bilan ishlashda keng tajribaga ega. Ular valyuta operatsiyalarini hisobga olishda FIFO (Birinci kelgan - birinchi ketgan) metodidan foydalanadilar, bu esa valyuta kursi farqlarini aniqroq hisoblash imkonini beradi.

4. Singapur modeli (To'liq raqamlashtirilgan bank hisobi)

Singapur moliya bozorida bank buxgalteriya hisobini tashkil etishning eng ilg'or usullari qo'llaniladi:

- Buxgalteriya hisobini to'liq raqamlashtirish: DBS Bank, OCBC Bank kabi yirik banklarda buxgalteriya operatsiyalarining 95% dan ortig'i avtomatlashtirilgan. Masalan, DBS Bankda har kuni 2 milliondan ortiq moliyaviy operatsiyalar maxsus AI asosidagi "DBS IDEAL" tizimi orqali qayd etiladi.

- Sun'iy intellektdan foydalanish: Singapur banklari moliyaviy hisobotlarni tahlil qilishda quyidagi ilg'or texnologiyalardan foydalanadi:

- 1) Tabiiy tilni qayta ishlash (NLP) - shartnomalarni avtomatik tahlil qilish;
- 2) Mashina o'rganish - kredit riskini aniqlash;

3) Robotlashtirilgan jarayonlar avtomatizatsiyasi (RPA) - takrorlanadigan buxgalteriya operatsiyalarini avtomatlashtirish.

- Real vaqt rejimida monitoring: MAS (Singapur monetar boshqarmasi) banklarning moliyaviy holatini real vaqt rejimida kuzatib boradi. Buning uchun maxsus "MASNET" elektron tizimi ishlab chiqilgan bo'lib, unda banklar har kuni 50 dan ortiq ko'rsatkichlarni taqdim etishlari shart.

5. Janubiy Koreya modeli (Blockchain asosidagi bank hisobi)

Janubiy Koreya bank tizimida zamonaviy texnologiyalarni joriy etish bo'yicha ilg'or tajribaga ega:

- Banklarning elektron hisobot tizimi: Koreya moliya xizmati (FSS) banklardan elektron shaklda hisobotlarni qabul qiladi. 2023-yil holatiga ko'ra, banklar 120 turdagi hisobotlarni avtomatik tarzda yuborishlari mumkin. Buning uchun maxsus XBRL (eXtensible Business Reporting Language) formatidan foydalaniladi.

- Soliq organlari bilan avtomatik ma'lumot almashinuvi: Banklar soliq idoralari bilan real vaqt rejimida ma'lumot almashinadi. Masalan, mijozning bank hisobvarag'idagi har qanday operatsiya 5 daqiqadan so'ng soliq idorasining ma'lumotlar bazasida aks etadi.

- Blockchain texnologiyalarini joriy etish: Koreyaning yirik banklari (Kookmin Bank, Shinhan Bank) quyidagi sohalarida blockchайдan foydalanadi:

1) Kredit shartnomalarini raqamlashtirish;

2) Xalqaro to'lovlarni amalga oshirish;

3) Mijozlarning identifikatsiyasi (KYC).

Har bir mamlakat tajribasini o'rganib, O'zbekiston bank tizimi uchun quyidagi asosiy fikrlarni chiqarish mumkin:

-Xalqaro standartlarga (IFRS) o'tish jarayonini jadallashtirish;

-Buxgalteriya hisobini avtomatlashtirish va raqamlashtirish;

-Ichki nazorat tizimini mustahkamlash;

-Bank xodimlarining malakasini oshirish;

-Moliyaviy hisobotlarning shaffofligini oshirish.

Ushbu tajribalarni O'zbekiston sharoitiga moslashtirish bank tizimining barqarorligini oshirishga va xalqaro moliyaviy bozorlarga integratsiyasini tezlashtirishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. "Banklar va bank faoliyati to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasining Qonuni. – T.: 2020.

2. "Buxgalteriya hisobi to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasining Qonuni. – T.: 2022.
3. O'zbekiston Respublikasi Markaziy Banki. “Banklarda buxgalteriya hisobi va hisobot berish qoidalari”. – T.: 2023.
4. Abduraxmonov, R. Banklarda buxgalteriya hisobi: O‘quv qo‘llanma. – T.: Moliya, 2021. – 455 b.
5. Xidirov, B., Ismoilov, I. Bank ishi: darslik. – T.: IQTISODIYOT, 2020. – 480 b.
6. Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari (XFHS): Rasmiy nashr. – T.: 2023.
7. Xalqaro buxgalteriya hisobi standartlari (MXBHS): Rasmiy nashr. – T.: 2022.
8. "Valyuta tartib-qoidalari to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasining Qonuni. – T.: 2020.
9. O'zbekiston Respublikasi Markaziy Banki. “Kredit tashkilotlarining moliyaviy hisobotlarini xalqaro standartlarga muvofiq tuzish tartibi to‘g‘risida”gi nizom. – T.: 2021.
10. Qosimov, A.A. Bank tizimida buxgalteriya hisobini takomillashtirishning zamonaviy yo‘nalishlari. // Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar ilmiy elektron jurnali. – 2023. – № 2. – B. 45-54.